

УКРАЇНСЬКА МОВА В ІТАЛІЇ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ

Сальваторе Дель Гаудіо

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
б-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01033, Україна
sadega@hotmail.com*

Висвітлено періоди поширення української мови в Італії, соціально-демографічну характеристику носіїв, організації для підтримки української мови, комунікативні практики цієї мовою. Автор систематизував матеріал в історії, скористався інформацією статистичних джерел. Обмежені фінансові можливості дозволили зібрати невеликий за обсягом власний матеріал для опису проблеми. У статті засвідчено, що українці в Італії проживають в умовах диглосії.

Ключові слова: соціолінгвістика, мовні контакти, українська мова, мова мігрантів, італійська мова.

Стаття присвячена одному з малодосліджених питань соціолінгвістики – мові еміграції*, зокрема українській мові в Італії. Завдання статті – розкрити історичні періоди поширення української мови в Італії, соціально-демографічну характеристику носіїв української мови в італійських регіонах, починаючи зі середини 90-х років ХХ ст., організації для підтримки мовців, а також комунікативні практики цієї мовою.

Періоди поширення української мови в Італії

Українська мова в Італії почала функціонувати після 1596 р., її підтримувала лише громада греко-католицького духовництва в Римі. (Можливо, саме тому у ватиканських архівах зберігаються документи з історії України.) З першої половини ХХ ст. поширенню мови сприяла присутність представників обмеженої української інтелектуальної еміграції: з 1939 р. ватиканське радіо щодня транслює програму українською мовою [1: 747]; у міжвоєнних і післявоєнних роках були засновані деякі українські газети, такі як «La voce dell'Ucraina» («Голос України») або «Ucraina» («Україна», 1954–1956) тощо. Перше видання пов'язане з культурною та викладацькою діяльністю професора Є. Онацького, який, фактично, заснував в Італії україністику як окрему університетську дисципліну. У 1936–1940 рр. Є. Онацький викладав українську мову у Вищому Східному Інституті в Неаполі (тепер це неаполітанський університет «Л'Оріентале»). До арешту 29 вересня 1943 р. професор викладав у Римському університеті «Ла Сап'єнца». Його праці сприяли подальшому поширенню українських студій в Італії: «Українська теоретично-практична граматики для італійців» (1937), «Studi di Storia e di Cultura Ucraina» («Студії про історію та культуру України») (1939), «Українсько-італійський Словник» (1941).

І все ж треба сказати, що, починаючи з 1950-х років і аж до Незалежності України в 1991 р., українська мова де-факто не існувала на території Італії, за винятком вищезгаданих релігійних кіл, поодиноких емігрантів та незначної кількості фахівців-фі-

---

* Зауважимо, що в західній соціолінгвістичній традиції частіше вживаний відповідник «еміграція», проте українська соціолінгвістика частіше використовує термін «мова діаспори».

логів. Справжнє поширення української мови в Італії почалось лише у другій половині 1990-х років минулого століття в результаті масової трудової еміграції українців.

Соціально-демографічна характеристика носіїв української мови

Українська мова поширена переважно в середовищі вихідців з України. Масивний рух українців до Італії розпочався в 1998–2002 рр., зумовлений був політичними та соціально-економічними причинами: розпад СРСР, нагальна потреба знайти вихід з економічної та політичної кризи тощо. За даними імміграційної статистики «Карітас» [2], у зв'язку з погіршенням економічної ситуації та підвищенням вартості життя в Україні, неможливістю отримувати гідну для виживання зарплатню, наприкінці ХХ ст. розпочався інтенсивний виїзд українських мігрантів до Італії.

З прийняттям Закону «Боссі – Фіні» (Закон № 189/2002) ситуація з емігрантами із Східної Європи, особливо з України, істотно змінилась. Лишаючи осторонь виразно соціальні аспекти цього явища й нелегальну міграцію робітників, можемо стверджувати, що, за даними перепису 2002 р., офіційна кількість українців на початок 2003 р. різко зросла: від 14 035 до 112 802 осіб. Як правило, це були переважно жінки [3]. Середній вік українців – приблизно 45 років, хоча 60% серед мігрантів – старші люди. Від 2005 р. зареєстровано незначне зменшення кількості жінок (до 83,8%). 90% жінок – заміжні; відповідно кількість неодружених людей більша серед чоловіків.

Переважна частина українців зайнята як наймані робітники. Якщо розподілити українців за італійськими регіонами, то область Кампанія є регіоном з максимальною концентрацією українців (вони тут становлять 25% загальної кількості). У Ломбардії мешкає лише шоста частина, а в Емілії-Романьї та Лаціо зареєстровано 12% осіб [3]. На решті північно-західних, північно-східних і центральних територій частка українців становить 22%; у південних областях – 33%. Спосіб заробітку українців – переважно допомога людям літнього віку та робота в домашніх господарствах.

Рівень освіти українських мігрантів: 14,2% мають атестат про середню освіту; 49,3% – диплом про вищу освіту; 36,5% – науковий ступінь.

Найчисленнішу категорію працівників в Італії становлять викладачі (15,1%), насамперед з вищих навчальних закладів. За ними йдуть ті, хто має економічну освіту (13,9%), інженери (12,3%), працівники медичних галузей, зокрема санітари та медсестри (10,3%). Представники робочих професій і агрономи становлять відповідно 4,7% та 3,1% загальної кількості. Найменша частка (0,7%) – державні службовці [2].

Таблиця

Причини виїзду до Італії на постійне місце проживання

Мотиви/мета перебування	Жінки	Чоловіки
Наймана праця	86 790	15 154
Комерція (власна справа)	394	190
Родинні обставини	7189	985
Навчання	121	135
Релігійні мотиви	89	229
Біженці	21	24
Інші	803	678
Загалом	95 407	17 395

Наскільки точними є наведені дані – відповісти важко. Відомо, що в деяких італійських областях, особливо в південній Італії, проживає значна кількість нелегальних українців.

Організації для підтримки української мови

За останні десять років українська діаспора Італії організувала школи, дитячі садочки, асоціації для підтримки та подальшого розвитку української мови. Такі ініціативи особливо корисні для другого покоління українців, які не завжди мали умови й можливості вивчати з дитинства українську культуру і чути рідну мову. У таких школах українські вчителі зазвичай працюють на громадських засадах. Одна з таких експериментальних шкіл діє в Неаполі. Її створено за Протоколом про співпрацю між обласним управлінням освіти регіону Кампанія, відділом виховання міської ради Неаполя, школою Джованні Верга (Giovanni Verga) та Асоціацією Українських Жінок в Італії.

У всіх головних містах Італії існує понад сорок українських асоціацій. Список українських громадських об'єднань в Італії доступний в Інтернеті. «Незалежний сайт українців в Італії» став потужним джерелом всебічної (докладної) інформації українською мовою [4]. Заснування Незалежного сайту в березні 2008 р. було очевидною реакцією на відсутність активного загальноукраїнського інтернет-ресурсу в Італії. Серед інших засобів поширення інформації українською мовою в Італії є численні україномовні періодичні видання: часопис «До світла», який виходить за сприяння Української греко-католицької церкви і вважається найдавнішим з усіх українських видань в Італії; «Українська газета в Італії», яку було засновано в лютому 2006 р. За час свого існування останнє інформаційно-аналітичне видання стало інтелектуальним провідником громади. Це найбільша україномовна газета, що розповсюджена по всій території Італії із тиражем 23 тис. примірників. «Українська газета в Італії» особливу увагу приділяє життю української діаспори й діяльності українських громадських організацій. У липні 2008 р. було відкрито веб-сторінку «Української газети» (<http://www.gazetaukrainska.com/>). Повний перелік та опис усіх українських газет та мовних інституцій, що функціонують в Італії, також доступний в Інтернеті.

Україномовну літературу (як правило, художню) можна знайти в українських магазинах та кіосках, розташованих у великих містах і біля офісів українського консульства. Бракує україномовної наукової літератури, її немає навіть у бібліотеках головних університетів країни.

Окрім шкіл, асоціацій та друкованих видань, організовано заклади та організації для вивчення української мови, літератури, культури, які спрямовані на підготовку майбутніх україністів-славістів та учителів. Кількість таких університетів так само обмежена. Україністику в Італії викладають у трьох університетах: у Римському університеті «Ла Сап'єнца», Міланському університеті «Статале» і Венеціанському університеті «Ка' Фоскарі». Парадокс полягає в тому, що, скажімо, в Неаполі та його провінціях проживає значна українська діаспора, і нещодавно там було відкрито навіть Генеральне консульство України (2008), але україністики в тамтешньому університеті поки що не викладають.

Другий важливий етап в історії розвитку української мови в Італії пов'язаний з Італійською асоціацією українських студій («Associazione Italiana di Studi Ucrainistici», A.I.S.U), яка була заснована 25 травня 1993 р. (офіційний сайт доступний в Інтернеті) [5]. Головна мета Асоціації – підтримувати розвиток студій та досліджень, присвячених Україні та її культурі, мові, літературі тощо [6: 16–22].

Комунікативні практики українців

Обмежені фінансові можливості й об'єктивні труднощі на цьому (початковому) етапі дослідження дозволили зібрати поки що незначний матеріал (мова йтиме про особисті спостереження та опитування (звернення) українських журналістів, які постійно перебувають в Італії і добре обізнані щодо мовних звичаїв української діаспори).

Про вживання української мови і мовні звичаї українців (з урахуванням мовної практики Неаполя та Риму) ми отримали таку інформацію*:

Мовні звичаї українців в Римі та Неаполі:

1. Сфери використання української мови

Українською мовою послуговуються українці, коли спілкуються між собою. Особливо в місцях їхніх компактних зібрань: на площах, біля українських бусиків, які перевозять передачі в Україну, в офісах українських дипломатичних установ, в українських продуктових магазинах, в українських греко-католицьких та православних церквах, українських недільних школах, на зібраннях українських культурних чи жіночих асоціацій, в українських театрах.

В Італії є низка україномовних друкованих видань, також телепрограма українською мовою на каналі «Телелуна» в Неаполі та каналі «Бабель 1/4» SKY у Римі.

Українці спілкуються українською мовою на квартирах, які орендують одночасно декілька осіб або декілька сімей.

В Італії впроваджено також статус «культурного посередника». Серед них є чимало українських жінок, які виконують роль перекладачів з італійської на українську і навпаки. Вони працюють здебільшого в тих італійських школах, де є українські діти, а також у лікарнях, де є хворі українські іммігранти.

1. Коли українці використовують італійську мову?

*Італійською мовою українці змушені розмовляти скрізь і щодня. У спілкуванні з італійськими роботодавцями, у громадському транспорті, в італійських магазинах, з італійськими сусідами в будинку, лікарнях, аеропортах, державних установах, **квестурах** (тобто поліцейському управлінні в Італії), школах. Одне слово, у щоденному побуті. На приватних зібраннях, вечірках, де одночасно є українські та італійські друзі, здебільшого розмова ведеться італійською, для того щоб усім було зрозуміло, щоб ніхто не ображався й не відчував себе ізольованим (оскільки італійці українською мовою не володіють, а українці розмовляють обома). Це стосується також масштабних культурних заходів. Наприклад, коли в Неаполі проходив Фестиваль української культури, то ведучі вели програму двома мовами, оскільки в залі була українська та італійська публіка. У більшості змішаних українсько-італійських сімей мовою спілкування є італійська. Українські діти в італійських школах навчаються і спілкуються з ровесниками італійською.*

2. Коли українці послуговуються російською?

Українці мають тенденцію переходити на російську, коли спілкуються з російськомовними українцями чи росіянами. Також на спільних культурних заходах. Наприклад, коли в Неаполі відбувався Слов'янський Базар, де були представники української, російської та білоруської культур, програма велася російською мовою. Українські іммігранти пишуть про себе розповіді російською мовою у видання

* Її надала журналістка Н. Іванишина, якій ми висловлюємо подяку.

«Наша газета», яке виходить російською мовою і є популярним серед українських іммігрантів. Це видання описує ситуацію усіх колишніх республік Радянського Союзу. Коли з Києва приїхала з концертом до Неаполя Верка Сердючка, то організатори поширювали рекламки російською мовою. Я також знаю декілька молодих україномовних українців, які навчаються на російській філології університету Неаполя, бо вважають, що це їм відкриє кращі перспективи в майбутній кар'єрі, оскільки між Італією та Росією є широкі економічні зв'язки.

3. Де більш компактно використовують українську мову: у Неаполі чи Римі?

У Римі. Оскільки українська громада в столиці Італії є більш численною, організованою, дисциплінованою, багатшою. Більшість україномовних видань сконцентровано саме тут. Діяльність української недільної школи та театру є постійною, а не з перервами, як, наприклад, у Неаполі. Впливає також те, що в Римі з 90-х років діє Українське посольство, а в Неаполі Генеральне консульство було відкрито тільки у 2008 р. Рим сам собою є більш цивілізованим і більше сприяє проведенню культурних заходів для іммігрантів, ніж Неаполь.

Відповіді журналістів на запитання підтверджують наші міркування щодо різнопланового використання діаспорою української та інших мов.

По-перше, спостерігаємо, що серед українців панує типова ситуація диглосії, тобто італійська мова охоплює (майже) всі головні соціальні сфери, а мова емігрантів має обмежений, приватний характер (окрім, звичайно, наведених в інтерв'ю урочистих ситуацій, наприклад, культурні, релігійні, політичні зустрічі при установах, закладах, інституціях тощо). Подібна ситуація в інших європейських країнах, де присутні численні слов'янські (та інші) діаспори, наприклад, російська еміграція в Німеччині.

По-друге, спостерігається низка «інтра-культурних» рівнів спілкування; тобто всі градації мовних відношень усередині української діаспори: 1) комунікація між україномовними; 2) комунікація між україномовними та російськомовними українцями; 3) комунікація між українцями та іншими емігрантами колишнього Радянського Союзу тощо. Кожен із цих рівнів має свою мовну специфіку. Наприклад, щодо другого пункту (2) цікавим є спостереження, що україномовні українці в Італії ще й переходять на мову співрозмовника, тобто російську, на відміну від сучасної української ситуації, де кожний мовець схильний до вживання мови своєї переваги.

Насправді в мовленнєвій практиці багатьох українців в Італії, особливо між мовцями, що не мають вищої освіти, стійко виявляються типові мовні ознаки території їхнього походження, наприклад, діалектні риси, суржик, український варіант російської мови тощо. Звертаємо увагу на цікавий феномен, який став очевидним в останнє десятиріччя, тобто вплив італійської мови на мовлення української діаспори (див.: [7; 8]). За традицією, мовні контакти між італійською та українською літературними (стандартними) мовами відбувалися переважно в письмовій формі і були непрямими. Проте сьогодні італійське оточення впливає на всі структурні, стилістичні та лексичні рівні української мови діаспори. Безумовно, спочатку було запозичено нові реалії, властиві юридично-адміністративній сфері й умовам праці [9].

Якщо звернути увагу на першу відповідь журналістки, то цікавим є вживання слова «бусики» замість «маршрутки», або «автобуси». Це граматична адаптація маловживаного італійського слова «bus» («бус»), яке використовують італійці, супроводжуючи українок до автостанцій або ринків, куди приїжджають автобуси та маршрутки з України. Відомо, що в італійській мові немає відмінювання, отже, це слово

показує морфологічну адаптованість до української граматичної системи. Ще одним типовим прикладом є широке вживання слова «квестура».

Останнім часом помітною стала тенденція проникнення італійських лексичних одиниць навіть в україномовну пресу. Наприклад, «за декретом флуссі 2011 на одну робочу квоту претендують дев'ять українців» («Українська газета», 03.02.2011). Щодо мови української преси в Італії, можна ще говорити про використання безеквівалентної лексики, оскільки журналісти намагаються писати італійські реалії або курсивом, або вживати їх в лапках. Проте на розмовному рівні, в Інтернеті, у повідомленнях мобільних телефонів, приватних листах відзначається численна кількість так званих італізмів.

Підсумуємо. Присутність українських громад в Італії, зокрема в області Кампанія (Неаполь) та Рим, спричинила поширення української мови не тільки в українських установах та приватних сферах, а також на побутовому рівні, серед представників української діаспори (часто на вулицях співіснують два паралельні мовні середовища: італійське та українське).

Мовні поведінки українців в Італії, їхні співвідношення і регулювання, наприклад, перемикання мовних кодів, альтернація кодів, розбіжності між мовою першої і другої хвилі українців, чинники і ступінь впливу італійської мови на українську також заслуговують на ґрунтовне соціолінгвістичне дослідження.

1. Українська мова в Західній Європі // Українська мова : енциклопедія / за заг. ред. О. О. Тараненка. – К. : Укр. енциклопедія, 2007. – С. 747–748.
2. Immigrazione Ucraina in Italia [Електронний ресурс]. – Доступно з: http://www.db.caritas.glauco.it/caritastest/temi/immigrazione/Dossier_2006/ucraina_immigrazione.pdf (15 лютого 2008 р.).
3. ISTAT [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://demo.istat.it> (14 лютого 2008 р.).
4. Незалежний сайт українців в Італії [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://www.leleky.org/> (20 квітня 2011 р.).
5. Associazione Italiana di Studi Ucrainistici [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://www.aisu.it/htm> (20 квітня 2011 р.).
6. Дель Гаудіо С. Україністика в Італії: історичний екскурс і сучасні питання / С. Дель Гаудіо // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : зб. наук. пр. Спец. випуск. – К., 2009. – С. 16–22.
7. Дель Гаудіо С. Італійсько-українські мовні контакти: сучасні аспекти / С. Дель Гаудіо // VII Міжнар. конгрес українців. Мовознавство. – К., 2008. – С. 1–16.
8. Дель Гаудіо С. Итальянизмы в речи русских и украинских эмигрантов: социальные и лингвистические аспекты / С. Дель Гаудіо // Лексика и лексикография : сб. науч. тр. – 2009. – Вып. историко-филологических наук РАН. – С. 70–81.
9. Del Gaudio S. Italian Influence on Russian and Ukrainian Migrant Speech / S. Del Gaudio // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь, 2008. – № 142, т. 2. – С. 231–234.

**THE UKRAINIAN LANGUAGE IN ITALY:
SOCIOLINGUISTIC ASPECTS****Salvatore Del Gaudio***Taras Shevchenko National University in Kyiv,
bul. Shevchenka 14, Kyiv 01033, Ukraine
sadega@hotmail.com*

This paper outlines the periods of diffusion of the Ukrainian language in Italy, social and demographic characteristics of language speakers, organizations which support the Ukrainian language and communication practices of the language. The author has systematized the data in historical perspective using the information of statistical sources on sites. Insufficient funds have allowed for collecting limited amount of data for describing the problem. The article states that Ukrainians in Italy live under conditions of diglossia.

Key words: sociolinguistics, language contacts, the Ukrainian language, language of immigrants, the Italian language.

**УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК В ИТАЛИИ:
СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ****Сальваторе Дель Гаудио***Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
б-р Т. Шевченко, 14, г. Киев, 01033, Украина
sadega@hotmail.com*

Рассмотрены периоды распространения украинского языка в Италии, социально-демографическая характеристика носителей, организации в поддержку украинского языка, коммуникативные практики на данном языке. Автор систематизировал материал в истории, воспользовался информацией статистических источников о сайтах. Ограниченные финансовые возможности позволили собрать небольшой по объему собственный материал для описания проблемы. В статье отмечено, что украинцы в Италии проживают в условиях диглоссии.

Ключевые слова: социолингвистика, языковые контакты, украинский язык, язык мигрантов, итальянский язык.

Стаття надійшла до редколегії 14.10.2011
Прийнята до друку 28.10.2011